

מקדש ישראל והשבת

מים ראשונים: בדף זה נעזרנו רבות, הן בבחירת הנושא והן באיתור המקורות, במאמר של אהרון שמש: מי מקדש את השבת? שהופיע בספר היובל לכבוד יוסף אחיטוב: תרבות יהודית בעין הסערה, אבי שגיא ונחם אילן עורכים, הקיבוץ המאוחד ומרכז יעקב הרצוג, עין צורים תשס"ב, עמ' 699-708. ולמעוניינים, נשמח לשלוח את המאמר.

מסכת סופרים פרק יג הלכות יג - יד

על התורה, ועל העבודה, ועל הנביאים, ועל יום פלוני הקדוש הזה, אשר נתת לנו יי"י אלהינו לקדושה ולמנוחה לכבוד ולתפארת. על הכל יי"י אלהינו אנו מודים לך, ומברכים את שמך תמיד, אלהי ישעינו, ברוך אתה יי"י מקדש ישראל ויום פלוני.¹

חוץ משבת, שאינו מזכיר בחתימה ישראל, אלא מקדש השבת בלבד, שהשבת קדמה לישראל, כדכתיב: "כי ששת ימים עשה יי"י את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש", ואומר: "ראו כי יי"י נתן לכם השבת" - שהיתה כבר.²

פסיקתא דרב כהנא פסקא ה - החדש הזה

תני ר' הושעיה: גזרו בית דין למטון ואמרו היום ראש השנה, אמר הקב"ה למלאכי השרת: העמידו בימה, ויעמדו סניגורין ויעמדו סקיפטורין, שגזרו בית דין למטון ואמרו היום ראש השנה. נשתהו העדים מלבוא או שנמלכו בית דין לעבר את השנה למחר, הקב"ה אומר למלאכי השרת: העבירו בימה, ויעבירו סניגורין ויעבירו סקיפטורין, שגזרו בית דין למטון ואמרו למחר ראש השנה. ומה טעמא? "כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב" (תהלים פא ה) - אם אינו חוק לישראל הוא, כביכול אינו משפט לאלהי יעקב.³

מסכת נדרים דף עח עמוד א - שבת קבועה ועומדת

... והתניא, רבי יוסי הגלילי אומר: מועדי נאמרו ולא נאמרה שבת בראשית עמהן ... רב אסי בר נתן קשיא ליה הא מתניתא ... מועדי ה' נאמרו ולא נאמרה שבת בראשית עמהן? והא כתיב שבת עמהן!⁴ ... א"ל, הכי קתני: מועדי ה' צריכין קידוש בית דין, שבת בראשית אין צריכה קידוש בית דין.⁵

¹ מקדש ישראל ויום הזכרון, ויום הכיפורים, ואולי גם פסח, שבועות וסוכות, שמיני עצרת נזכרו בתחילה בשם: מקדש ישראל וחג המצות, מקדש ישראל וחג הסוכות, וחג השבועות. אבל אנחנו כורכים את כל הרגלים בשם אחד כללי "הזמנים".

² כך הוא בברכות ההפטר, אבל גם בברכה האמצעית של תפילת שבע (עמידה) וכן בקידוש היום; וכך מורגלים אנו שבשבת מברכים "מקדש השבת" וביום טוב "מקדש ישראל והזמנים" וביום טוב שחל בשבת: "מקדש השבת וישראל והזמנים". ההסבר הפשוט הוא שהשבת קבועה ועומדת מבריאת העולם ונוהגת באופן קבוע כל יום שביעי של השבוע ואיננה מותנית בשום גורם חיצוני. ספור: יום ראשון, שני, שלישי, רביעי וכו' וביום השביעי תשבות. אבל החגים, תלויים בלוח השנה וזמנם הוא יום מסוים בחודש, ובית דין שלמטה הוא שקובע את לוח השנה. לפיכך, "מקדש ישראל והזמנים". והכל מתחיל בראש חודש שבו חותמים בתפילת מוסף: "מקדש ישראל וראשי חודשים". כמאמר הגמרא בברכות מד ע"א: "מיחתם במאי חתים? כי אתא רב דימי אמר: רב חתים בראש חודש ברוך מקדש ישראל וראשי חודשים", ושם בדף מט ע"א: "מקדש ישראל והזמנים - ישראל דקדשינהו לזמנים; מקדש ישראל וראשי חודשים - ישראל דקדשינהו לראשי - חודשים". ומקביעת ראש החודש לחגים. אבל השבת קבועה ועומדת מששת ימי בראשית.

³ מדרש זה לא שייך ישירות לנושא שלנו והבאנו אותו אגב המוטיב של ישראל שמקדשים את הזמנים וכמעבר מהחגים המרובים שאחר כותלנו, בראשם ראש השנה, לשבת בראשית בה אנו נצבים. אנו מורגלים ללוח השנה הקבוע ולא חשים מה שחשו בימי קדם כאשר המועד המדויק של החגים לא היה ידוע מראש! למשל, האם ראש השנה יחול ביום ראשון בשבוע או למחרתו (הכלל לא אד"ו ראש וכללי לוח אחרים, לא היו אז בתוקף). צריך רק לדמיין שאדם מזמין אורח לחג הסוכות, או מתעתד לבוא להתארח אצל בן משפחתו בחג ולא יודע מראש מתי יחול יום ראשון של סוכות! מתי צריך לבער את החמץ ולהכין את ליל הסדר וכו'. וגם פמליה של מעלה, וכביכול הקב"ה עצמו, לא יודעים מתי חל ראש השנה, מתי יש להעמיד בימה ולדון את ישראל. בשבת זו, שבת בראשית, אנו עוברים מחגי תשרי המרובים לשבת הקבועה ועומדת בכל יום שביעי בשבוע. וזו איננה תלויה בנו - "מקדש השבת", בלי ישראל. וכמו שאומר הפסוק: "וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשֵׁהוּ אֶתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְקַלְמֵלְאֶתְוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת" (בראשית ב ג) - הקב"ה קידש את השבת וברכה בעצם הבריאה. ראו דברינו **יום הרת עולם** בראש השנה, בהם הצבענו על הקשר שבין ראש השנה כמועד בריאת העולם (כשיטת ר' אליעזר) ויום הדין. בני האדם הם שקובעים מתי יעמדו לדין וכביכול מתי נברא העולם! אבל לא כן השבת. זו אינה תלויה בנו.

⁴ הפסוק עליו הם דנים (ובהקשר של בית דין להתרת נדרים שזה מחוץ לעניינינו) הוא הפסוק הפותח את פרשת המועדות בספר ויקרא פרק כג, פרשת אמור: "וַיְדַבֵּר ה' אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם מוֹעֲדֵי ה' אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲלֵהֶם הֵם מוֹעֲדֵי". ומיד ההמשך שם מדבר דווקא על שבת: "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת שַׁבְתוֹן מִקְרָאֵי־קֹדֶשׁ כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ שַׁבַּת הַזֹּאת הִיא כָּל־מִשְׁבְּתֵיכֶם". בראש פרשת המועדות מוזכרת השבת!

⁵ הבאנו מקור זה במטרה להצביע על המונח "שבת בראשית" שבלשון חז"ל איננה רק שבת זו בה אנו קוראים בפרשת בראשית, אלא כל שבת משבתות השנה נקראת "שבת בראשית" - שבת שקבועה ועומדת מימות בראשית. וזאת, כהנגדה למועדים אחרים שנקראים גם הם לעתים "שבת", כמו "שבת שבתון" של יום הכיפורים, אבל משתנים עם לוח השנה. ראו הביטוי "שבת בראשית"

מסכת ביצה דף יז עמוד א – דין בבבל

תנו רבנן: יום טוב שחל להיות בשבת. בית שמאי אומרים: מתפלל שמונה ואומר של שבת בפני עצמה ושל יום טוב בפני עצמה.⁶ ובית הלל אומרים: מתפלל שבע, מתחיל בשל שבת ומסיים בשל שבת, ואומר קדושת היום באמצע.⁷ רבי אומר: אף חותם בה: מקדש השבת ישראל והזמנים. תני תנא קמיה דרבינא: מקדש ישראל והשבת והזמנים.⁸ אמר ליה: אטו שבת ישראל מקדשי ליה? והא שבת מקדשא וקיימא! אלא אימא: מקדש השבת ישראל והזמנים. אמר רב יוסף: הלכה כרבי, וכדתריץ רבינא.⁹

תלמוד ירושלמי מסכת פסחים פרק י הלכה ב

אמר רבי יוסי בי רבי בון: נהגין תמן במקום שאין יין שליח ציבור יורד לפני התיבה ואומר ברכה אחת מעין שבע וחותם: מקדש ישראל ויום השבת.¹⁰

בראשית רבה יא ח

למה פָּרְכוּ?¹¹ ר' ברכיה ור' דוסתאי אומרים: שאין לו בן זוג: אחד בשבת שני בשבת, שלישי רביעי, חמישי ערב שבת... תני ר' שמעון בן יוחי: אמרה שבת לפני הקב"ה: ריבון העולמים, לכולם יש בן זוג, ולי אין בן זוג, אתמהא! אמר לה הקב"ה: כנסת ישראל היא בן זוגך. וכיון שעמדו ישראל לפני הר סיני, אמר להם הקב"ה: זכרו הדבר שאמרתי לשבת: כנסת ישראל היא בן זוגך – "זכור את יום השבת לקדשו".¹²

במסכת יומא פא ע"א, בהשוואה של יום הכיפורים עם שבת: "יליף שבת שבתון משבת בראשית, מה להלן - לא עִנַּשׁ אלא אם כן הזהיר, אף כאן - לא עִנַּשׁ אלא אם כן הזהיר". ובמסכת מנחות סה ע"ב, בדיון על ספירת העומר: "הרי הוא אומר תספור לך, ספירה תלויה בבית דין, שהם יודעים לחדש ממחרת השבת - מחרת י"ט, יצאת שבת בראשית שספירתה בכל אדם". וכן רבים. השבת, אומר רב ששת לרב אסי בר נתן שהלך אחריו עם שאלתו עד מחוזא (ראו בגמרא נדרים שם), מובאת בפרשת המועדות, כהנגדה ולא כהשלמה.

⁶ תפילת (עמידה) שמונה ברכות: שלוש הראשונות ושלוש האחרונות המוכרות לנו מתפילת עמידה שבכל יום, ובאמצע שתי ברכות מענייני דיומא: אחת של שבת ואחת של יום טוב. זו שיטת בית שמאי.

⁷ ראו מחלוקת זו בתוספתא מסכת ראש השנה פרק ב הלכה יז: "יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, בית שמאי אומרים: מתפלל עשר, ובית הלל אומרים: מתפלל תשע. יום טוב שחל להיות בשבת, בית שמאי אומרים: מתפלל שמונה ואומר של שבת בפני עצמה ושל יום טוב בפני עצמה ומתחיל בשל שבת. ובית הלל אומרים: מתפלל שבע ומתחיל בשל שבת ומסיים בשל שבת ואומר קדושת היום באמצע. אמרו בית הלל לבית שמאי: והלא במעמד כולכם זקני בית שמאי ירד חוני הקטן ואמר שבע ואמרו לו כל העם: נחת רוח הוא לך. אמרו להם בית שמאי: מפני שהיתה שעה ראויה ליקצר. אמרו להם בית הלל: אילו היתה ראויה ליקצר, היה לו לקצר בכולם". ואנחנו נוהגים שבע ברכות כבית הלל, אבל נוסח יום טוב הוא העיקר ומוסיפים "שבתות למנוחה", "באהבה וברצון" וכו', כל מה שמודפס במחזורים בסוגריים.

⁸ לפני נוסח הגמרא כאן, רבי (יהודה הנשיא) אמר: "מקדש השבת ישראל והזמנים" ואילו התנא שישב לפני האמורא רבינא בבבל, כמה שנים טובות לאחר רבי, הביא נוסח אחר: "מקדש ישראל והשבת והזמנים"!

⁹ רבינא דוחה את הנוסח שהתנא שישב לידו אמר וחוזר לנוסח של רבי: "מקדש השבת וישראל והזמנים". והגם שנדחה, אנחנו סקרנים לדעת מהיכן צץ הנוסח: "מקדש ישראל השבת והזמנים"? זאת ועוד, בשאלות דרב אחאי פרשת יתרו שאילתא נד, מופיע נוסח "קצת" שונה של הדיון שבגמרא הנ"ל: "... רבי אומר: אף חותם בה מקדש ישראל והשבת והזמנים. תני תנא קמיה דרבינא הכי. אמר ליה: אטו שבת ישראל מקדשי? שבת הוא דקא מיקדש נפשיה! אלא אמר רבינא: מקדש השבת וישראל והזמנים וכו'". בנוסח זה רבי יהודה הנשיא הוא בעל הנוסח: "מקדש ישראל השבת והזמנים" והתנא שישב לפני רבינא מצטט אותו ומביא לבבל נוסח ששמע בארץ ישראל! ראו גם גמרא פסחים קיז ע"ב שרבא, ראש ישיבת מחוזא, מתעמת עם חכמי פומבדיתא בנושא שלנו. הם נוקטים בגישה המוכרת לנו: בשבת אומרים, הן בתפילה הן בקידוש – מקדש השבת; וביום טוב – מקדש ישראל והזמנים. ואילו רבא מציע להבחין בין קידוש שנעשה בבית ובין התפילה שהיא בציבור. בקידוש, ההלכה היא אכן כפי שסבורים חכמי פומבדיתא (בין בשבת ובין יום טוב), אבל בתפילה, בבית הכנסת, יש לומר: מקדש ישראל והשבת - בשבת; מקדש ישראל והזמנים - ביום טוב; מקדש ישראל השבת והזמנים - ביום טוב שחל בשבת. כל זאת, בשל כוחו של הציבור! התכנסות הציבור לתפילה, ביום טוב ובשבת, היא שגורמת לקדושה. ראו הסוגיה בגמרא שם. ועל"פ, הרי לנו הנוסח "מקדש ישראל" שהגיע עד בבל, כנראה מארץ ישראל, והתקבל חלקית במחוזא, בתפילה בציבור.

¹⁰ הרי לנו מקור הדעה שהברכה שאומרים בשבת, לפחות בציבור, היא: מקדש ישראל ויום השבת – התלמוד הארץ-ישראלי הנקרא תלמוד ירושלמי. ואם כך בשבת, אין סיבה שביום טוב לא נאמר: מקדש ישראל השבת והזמנים (או שם החג הספציפי), כפי שראינו בגמרא ביצה לעיל; ועוד יותר בנוסח שאילתות דרב אחאי שמייחס את הנוסח הזה לראש רבני ארץ ישראל – רבי יהודה הנשיא! ומכאן יש גם סיוע לשיטת רבא ממחוזא שלפחות בציבור יש לומר מקדש ישראל. אלא שבבבל גברה אסכולת פומבדיתא ומנהג ארץ ישראל הלך ונשכח. וכך מסוכמים הדברים בספר החילוקים סימן לב: "אנשי מזרח אומרים מקדש השבת, ובני ארץ ישראל אומרים: מקדש ישראל ויום השבת". (ספר החילוקים, או בשמו המלא 'ספר החילוקים שבין אנשי מזרח ובני ארץ ישראל', הוא חיבור קטן מראשית תקופת הגאונים, המתאר כחמישים הבדלי מנהגים בין בני ארץ-ישראל לבני בבל בנושאים שונים. זהו ספר המנהגים הראשון שהגיע לידנו, והוא נתחבר כנראה במאה הח' בארץ ישראל. מתוך השו"ת של בר-אילן).

¹¹ הוא דורש כאן את הפסוק בבראשית ב ג, שכבר הזכרנו בהערה 4 לעיל: "וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְקַל־מְלֶאכֶתוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת".

¹² זה אחד המקורות שאהרון שמש מציע במאמרו (ראו מים ראשונים) לנוסח של "מקדש ישראל והשבת". עם ישראל הוא בן הזוג של השבת ובלעדיו היא חסרה. לכך ניתן גם להוסיף את דרשת ריש לקיש: "מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום השישי, ה"א יתירה למה לי? - מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית, ואמר להם: אם ישראל מקבלים התורה - אתם מתקיימין, ואם לאו - אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו" (שבת פח ע"א, עבודה זרה ה ע"א ועוד). יש כאן מעין עימות בין הפסוק בספר בראשית: "וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְקַל־מְלֶאכֶתוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת" ובין הפסוק בספר שמות (לא טז): "וַיְשַׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי כִּי בּוֹ שָׁבַת מְקַל־מְלֶאכֶתוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת" ובין הפסוק בספר שמות (לא טז): "וַיְשַׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי כִּי בּוֹ שָׁבַת מְקַל־מְלֶאכֶתוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת".

בראשית רבה יא ב – מאור פניו של האדם

"ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו" ... ברכו באור פניו של אדם, קדשו באור פניו של אדם. לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת, כמו שהוא דומה בשבת.¹³

בראשית רבתי פרשת בראשית עמ' 13

ומנין שקדמה שבת ליציאת מצרים עשרים שנה? שנאמר: "ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם" (שמות ב יא). מה ראה? ראה להם תקנה לשעבודם כדי שינפשו ופרש להם הלכות שבת לנוח ולהינפש. כיצד עשה? נכנס אצל פרעה, אמר לו: אני רואה מלאכת שלך עתידה להיבטל. א"ל המלך: כיצד? א"ל: לפי שאין קצבה לעבודתם. ולא עוד, אלא שעושיך הנער כבחור והבחור כזקן ואין להם ריוח במלאכתם. אם יהיה עבד לאדם שאין לו קצבה במלאכתו, אינו מת? א"ל: הן. א"ל משה: אלו עבדיך, אם אין אתה נותן להם ריוח במלאכתם הם מתים. א"ל פרעה: כבר מניתיך על מלאכת שלי, לך עשה להם כשאתה רואה. הלך משה ובא לו אצל ישראל וישב וחישב משת ימי בראשית אימתי יהיה שבת והתקין את השבת.¹⁴ ואמר לנוגשים: כן צוה המלך שיהא ריוח במלאכתן יום אחד בשבוע. יעשו מלאכה וי' ימים וינוחו בשבת. ומנין שבמצרים נתן להם את השבת? שנאמר: "כי ה' נתן לכם השבת" (שמות טז כט). נותן אין כתיב כאן, אלא כבר נתן לכם במצרים.¹⁵

שבת בראשית שלום¹⁶

וחורף טוב ורטוב

מחלקי המים

מים אחרונים 1: ידועה האמרה המיוחסת לאשר גינזבורג (אחד העם): "יותר משישראל שמרו על השבת, השבת שמרה על ישראל". האם מתחבאת כאן גישה שלישית של "מקדש השבת וישראל והשבת"? - גישה של דור שעבר מהגלות, בה פעמים רבות נאלצו יהודים לעבוד בשבת, לארץ ישראל המתחדשת, בה אין מצב שהשלטון יכפה עבודה בשבת? נשאר לשואבי המים לפלפל במאמר זה ושיוכו למנהג בבל, למנהג ארץ ישראל הקדום, או לימינו.

ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם. בני בבל נאחזים בפסוק מספר בראשית – קדושת השבת באה מברכת הקב"ה וקידושו את השבת עוד במעשה בראשית. ובני ארץ ישראל בפסוק מספר שמות – קדושת השבת באה מכך שעם יציא מעבדות לחרות שומר על השבת ומקיימה.

¹³ בני בבל יאמרו: השבת מאירה את פניו של האדם ובני ארץ ישראל יאמרו: הפנים שבני האדם מאירים זה לזה, ומברכים בשבת שלום זה את זה, גם אם אינן מכירים (כמנהג ירושלים), הם שמקדשים את השבת.

¹⁴ השעבוד מחק את סדר ימי השבוע. עבד אינו יודע איזה יום היום! מדרשים אחרים מנסים למצוא רמזים שכבר האבות (חלקם) קיימו את השבת. ראו למשל בראשית רבה עט ו וכן פרשה יא בפרשתנו שיעקב קיים את השבת (ואברהם לא). ויוסף קיים את השבת, במכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דוהי פתיחתא כשהוא מראה איך יוסף קיים את כל עשרת הדברות: "כתיב זכור את יום השבת וביוסף כתיב וטבוח טבח והכן (בראשית מג טז) ואין הכן אלא שבת שנאמר: והיה ביום השישי והכינו (שמות טז ה). אבל גם אם כך, שמירת שבת זו נעלמה, עד שמשה היה צריך לחזור ולחשב איזה יום בשבוע הוא שבת! מכאן ואילך, דרך מצוות נצטוו במרה ומשם לעשרת הדברות ומשם למלאכת המשכן וכו', השתמרה השבת לדורי דורות ועד ימינו. משה, בחסות פרעה, הוא מחולל השבת.

¹⁵ פעמים מספר כבר צטטנו מדרש זה משמות רבה (א כח), והפעם הבאנו את נוסח בראשית רבתי (המיוחס לר' משה הדרשן) שמאריך ומרחיב. השבת כתאריך ומועד קיים וקבוע יסודה במעשה בראשית, אך מה ערכה אם בני אדם אינם מקיימים אותה? בשעבוד במצרים, בחיקוק של משה ובהסכמת פרעה (הרשע!) מלך מצרים, נוסדה השבת כמצאיות חברתית-אנושית לדורות. מדרשים אחרים מקדימים כאמור את השבת עוד לתקופת האבות, אבל קיום השבת כעם, כציבור גם אם של עבדים מוכים, הוא בספר שמות ובתוך שעבוד מצרים. בני בבל יאמרו: כל זה טוב ויפה, אבל החיקוק האלוהי מיוסד על ספר בראשית – ספר היצירה. בני ארץ ישראל יאמרו: החיקוק האנושי, המיוסד על ספר הגאולה, הוא המקיים את השבת ומאושש את החיקוק האלוהי. ונימוק טוב יש להם. בכל ספר בראשית אין אזכור של השבת (מלבד בבריאח). התורה לא מזכירה שהאבות קיימו את השבת (המדרשים מנסים לפצות על כך). בשעבוד מצרים ניטלה החרות ולוחות הזמנים מהעם. מי הוא ששומר על הספירה של ימי השבוע לדעת איזה יום הוא בשבוע? בני ישראל היו כאותו מי שהלך במדבר ואיבד את חשבון ימי השבוע (גמרא שבת סט ע"ב). בא משה וחידש את החשבון. הקביעה של איזה יום בשבוע הוא שבת התלוותה לעם היוצא לחרות. ביציאת עם ישראל לחירות בספר שמות חזרה השבת 'לתפקד'. אולי בעקבות כל הנימוקים האלה ניסו רבא במחוזא והתנא שלפני רבינא להביא שיטה זו לבבל אך לא הצליחו. וכמו בהלכות רבות אחרות, גברה יד בבל ונחלשה בהדרגה מנהגה הקדום של ארץ ישראל.

¹⁶ "שבת בראשית" הוא הכינוי של חז"ל לכל שבת – שבת שקבועה ועומדת מבריאת העולם כל יום שביעי בשבוע, ובניגוד למועדים אחרים שנקראים גם הם לעתים "שבת", כמו "שבת שבתון" של יום הכיפורים, אבל משתנים עם לוח השנה. ראו מסכת נדרים דף עח ע"ב: "מועדי ה' צריכין קידוש בית דין, שבת בראשית אין צריכה קידוש בית דין". או במסכת יומא פא ע"א, בהשוואה של יום הכיפורים עם שבת: "יליף שבת שבתון משבת בראשית, מה להלן - לא ענש אלא אם כן הזהיר, אף כאן - לא ענש אלא אם כן הזהיר". ובמסכת מנחות סה ע"ב, בדיון על ספירת העומר: "הרי הוא אומר תספר לך, ספירה תלויה בבית דין, שהם יודעים לחדש ממחרת השבת - מחרת י"ט, יצאת שבת בראשית שספירתה בכל אדם". וכן רבים. ואנחנו התכוונו כמובן לכפל (ותלת) המשמעות של "שבת בראשית" שאחרי כל החגים פותחת את חודשי הסתיו והחורף הבאים עלינו לטובה.

מים אחרונים 2: בהמשך לרעיון הזוגיות של עם ישראל והשבת, ראו דברי רמב"ן, במדבר כח ב, בתחילת פרשת קרבנות המועדים בפרשת פנחס, שמסביר מדוע אין בשבת קרבן חטאת, כפי שיש בכל החגים והמועדים (וראש חודש). ואלה דבריו הקצרים והנפלאים: "אין במוספי השבת חטאת כשאר כל המוספין, מפני שכנסת ישראל בת זוגו והכל שלום. והמשכיל יבין". אשרינו אם השכלנו.

מים אחרונים 3: אפשר אולי לקשר את כל הנושא לדיון המיוחד של פיקוח נפש דוחה את השבת (יומא פה ע"ב, דברינו [חלל עליו שבת אחת](#) בפרשת כי תשא), ולנושא של "הבל השבת" משום "מחלליה מות יומת", בדברינו [הבל השבת](#) בפרשת בראשית. שבת קבועה ועומדת מששת ימי הבריאה, אבל בפועל והלכה למעשה, ישראל הם שמקדשים את השבת, בקביעתם את גבולותיה וגדריה ההלכתיים. מתי העושה בו מלאכה חייב בנפשו ומתי נפשו של האדם מחייבת כביכול את השבת.